

Аннотация

Свида О. Г. Особенности реализации отдельных конституционных принципов судостройства и судопроизводства в организации деятельности административных судов. — Статья.

В статье анализируется правовая природа принципов права, раскрываются актуальные вопросы реализации отдельных конституционных принципов судостройства и судопроизводства в организации деятельности административных судов. Доказывается, что не все конституционные принципы судопроизводства имеют отношение к организации деятельности административных судов. Делается вывод, что принципы судостройства и судопроизводства тесно взаимосвязаны, а также высказываются предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: судостройство, судопроизводство, административные суды, принцип, Конституция Украины.

Summary

Svida A. G. Features of the Implementation of Certain Constitutional Principles of Justice and Judicial System in the Administrative Courts Organization. — Article.

The law principles legal nature is examined, the actual issues of implementation of certain constitutional principles of justice and judicial system in the administrative courts organization are revealed in the article. It is proved that not every constitutional principle of justice is relevant to the administrative courts organization. It is concluded that the judiciary principles and principles of justice are closely linked, and also gives suggestions for legislation improving.

Keywords: judiciary, judicial, administrative courts, the principle, the Constitution of Ukraine.

УДК 347.73:336.01

В. В. Хохуляк

ПОНЯТТЯ В СИСТЕМІ НАУКИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Поняття є первинним елементом системи науки фінансового права. Вони відображають всі аспекти фінансово-правових явищ і процесів, характеризують їх у найбільшому ступені повноти, цілісності і адекватності. Саме поняття є основою принципів науки фінансового права, її відправною точкою, початком розвитку знання про об'єкт дослідження і результатом даного дослідження.

Мета дослідження. В даній статті ставиться за мету охарактеризувати поняття в системі науки фінансового права, дослідити систему понять як первинних елементів фінансово-правового знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як визначено в тлумачному словника за ред. С. І. Ожегова, поняття — це логічно оформлена загальна думка про суть предмета, явища; ідея чого-небудь [15, 561]. Юридичні поняття відображають собою ідеї, думки, уявлення про право в цілому, різні його аспекти, а також інші елементи правової дійсності. Причому вони покликані адекватно і точно відобразити та виразити тільки взяті у їх єдності загальні та істотні ознаки правових явищ.

Розглядаючи юридичні поняття, вироблені юридичною наукою, слід відзначити, що серед них можуть бути виведені ті, що відображають найбільш істотні

властивості правових явищ і предметів. Такі поняття у філософії та правовій науці прийнято називати категоріями [8, 12]. Отже, через юридичні категорії здійснюється сутнісна характеристика явищ правової дійсності. Особливість понять та категорій як результатів наукового пізнання з позицій теорії відкритих систем та феноменології права зводиться до того, що у структурах правових явищ, що відображаються даними поняттями та категоріями, розкриваються певні безумовні зв'язки, які виражаються у самоочевидних судженнях. Безумовні елементи предметного складу можуть і не мати характеру постійно існуючого. Вони можуть бути невзаємозалежними і можуть не зводитись один до одного. Тобто понятійно-категорійні ряди виводяться на основі споглядання та опису якісних структурних рядів правового явища як «даності», необхідно заданої структури [27, 5].

Результатом пізнавальної діяльності є такий вид понять, як юридичні конструкції. Сьогодні неможливо говорити про однозначне тлумачення терміна «юридична конструкція», так як у сучасній теорії права на даний момент закріпились, як мінімум, чотири різних, відмінних за своєю суттю підходи до розуміння сутності юридичних конструкцій. Так, для великої групи дослідників, юридичні конструкції — це насамперед засіб наукового пізнання права та інших явищ правової дійсності. «Юридичні конструкції, — пише, наприклад, О. Ф. Черданцев, — є окремим випадком використання моделювання як методу пізнання» [25, 13]. Писав про юридичні конструкції як про прийом пізнання права і відомий російський вчений М. М. Коркунов [13, 420–428]. Для окремих дослідників юридичні конструкції є засобом (інструментом) юридичної техніки, тобто являють собою моделі, типові примірники, за допомогою яких створюються норми права і індивідуально правові приписи. Саме на такому розумінні юридичних конструкцій робиться акцент у ранніх працях С. С. Алексєєва [4, 275–276].

Юридичні конструкції сприймаються також як специфічні елементи позитивного права. Так, той же С. С. Алексєєв у своїх останніх роботах вважає, що юридичні конструкції являють собою органічний, всезагальний, безпосередньо нормативний, а головне — найбільш важливий за значенням елемент власного змісту права, його внутрішньої форми. На його думку, саме юридичні конструкції створюють центральну ланку (основу) матерії права, що досягла необхідного для реалізації своїх функцій рівня розвитку [3, 44–45]. З подібними судженнями виступає М. М. Тарасов. За його твердженнями, юридичні конструкції, вміщені у матерію позитивного права, можна розглядати як його першооснову, а їх систему — як несучу конструкцію права [23, 35].

Характеризуючи різні підходи до розуміння юридичної конструкції, А. А. Деревін та Д. Є. Пономарев сходяться на думці, що наявність таких підходів ще зовсім не означає існування різних понять юридичної конструкції. Мова йде про одне і те ж поняття. В одному випадку, на їх думку, юридичні конструкції виступають в якості специфічного засобу пізнання права. В іншому — вони служать своєрідною моделлю при встановленні норм права для регулювання тієї чи іншої різновидності суспільних відносин. Тобто, як вони вважають,

мова йде про функціональний вираз даного поняття, його властивості, які ні в якій мірі не взаємозаперечують одна одну [9, 10; 20, 5].

Однак, переважаючим у сучасній філософській, теоретико-правовій та галузевій правовій літературі є трактування юридичної конструкції як наукового поняття, отриманого у результаті наукового пізнання. При цьому традиційно визначається як характеристика побудови, взаємного розміщення частин певного елемента правової дійсності. Відзначається також тісний взаємозв'язок даної категорії з категорією «юридичне поняття». Зокрема, як стверджує А. А. Деревнін, взаємозв'язок юридичного поняття з юридичною конструкцією полягає в тому, що юридичні поняття відображають ідеї, уявлення про правові явища в цілому. У них знаходить своє відображення тільки сутність адекватних предметів дослідження. Юридичні ж конструкції представляють собою одну з форм відображення тих самих явищ правової дійсності. Але вони вже відображають структуру елементів правової дійсності [10, 11].

Проте треба сказати, що подібний тип розуміння юридичних конструкцій з розвитком філософської, соціологічної та правової думки еволюціонував. В сучасній науці все більше уваги приділяється характеристиці системних якостей юридичної конструкції, дослідженню цілісності її побудови. Поняття цілісності побудови системи характеризує субстанціональну якість предмета пізнання. У правовій літературі ми можемо знайти велику кількість досліджень правових явищ, які визначаються авторами, рецензентами чи читачами «системними». Однак поняття «системність» застосовується щодо них при характеристиці способу дослідження, відповідного методологічного прийому, а не самого предмета дослідження — системи як такої.

Щодо характеристики юридичної конструкції, то слід також відзначити, що і у філософській, і у правовій літературі представники різних підходів до її тлумачення практично всі сходяться в своїх поглядах, що будь-яка конструкція є насамперед абстракцією [16, 18; 19, 5]. Абстракція ж являє собою розумове відсторонення, відосблення від тих чи інших сторін, властивостей, зв'язків предметів та явищ для виділення істотних їх ознак. Тобто, як відзначалось вище, відповідність, цілісність та повнота юридичної конструкції, як результату наукового пізнання, залежить від адекватного сприйняття предмета дослідження та ефективності застосування методологічного інструментарію в рамках обраного відповідно до предмета методу наукового дослідження. У абстрагуванні, виведенні поза зону уваги всіх тих характеристик предмета дослідження, які заважають безпосередньому пізнанню сутності (ейдосу) цього предмета, полягає методологічний прийом редукції. За допомогою такого прийому елемент структури розглядається як базове, неподільне поняття. Його структура, будова не беруться до уваги при характеристиці системи, складовою якої він є. Тобто в загальному випадку елемент не може бути описаний поза його функціональними характеристиками. Оскільки для характеристики системи важливо насамперед не те, який склад її елемента, а те, як функціонує і в чому цінність такого елемента у межах цілого [14, 37]. Такий прийом наукового методу обґрунтовується правовою феноменологією з тих позицій, що про-

блема кінцевого понятійного визначення правового явища не може бути розв'язаною, оскільки або заводить до безкінечності, або підводить до певної кінцевої даності, яка сприймається як невизначена і така, що не підлягає опису.

У ході формування понять у науці фінансового права застосовуються різноманітні логічні прийоми, такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція, редукція тощо. Невірне застосування методологічного інструментарію, як правило, призводить до двох можливих негативних ситуацій — це відрив понять від правової дійсності і навпаки — ототожнення з нею. У першому випадку поняття протиставляються явищам правової дійсності, а в другому випадку такі поняття не мають достатнього ступеня абстрактності, а тому не відображають специфіки відповідних явищ, їх сутності.

Тому, вважаємо, що формулювання понять, категорій та юридичних конструкцій як результат пізнавальної діяльності може бути досягнутий шляхом застосування структурно-функціонального методу у науці фінансового права. Завдяки структурно-функціональному методу, пізнання права спрямоване на усвідомлення сутності правового явища як такого з одного боку, та на феноменологічний опис його реального функціонування з іншого.

Історично, методологічною базою, основою застосування структурно-функціонального методу у правовій науці є феноменологічна парадигма права, найбільш яскравим представником якої у російській імперській правовій науці був М. М. Алексєєв [2; 7, 114–119]. В її рамках, право позиціонується як специфічний феномен, який при умові наявності соціально значимого нормативного змісту, інтерпретується в рамках соціуму як цінність, надаючи тим самим правовим вимогам значення виправданих тобто правомірних вимог. В основі феноменологічної методології, як відзначав М. М. Алексєєв, полягає не процес логічного заключення — предметні структури і їх взаємозв'язки тільки споглядаються і пізнаються. Для такого споглядання немає потреби в утворенні базисних першопочаткових понять і категорій чи побудові основоположних визначень. Факт реального існування правового явища не потребує раціонального доведення, а може бути лише зафіксований при розгляді структури права як такої [17, 115].

Доцільність і корисність застосування структурно-функціонального методу наукового пізнання відзначається і представниками позитивістської та нормативістської доктрин права, зокрема, — А. Б. Венгеровим [6], Л. І. Спірідоновим [21], О. Ф. Черданцевим [24]. Найбільш послідовно таку позицію відстоює А. Б. Венгеров, відзначаючи іманентність правовому явищу як внутрішніх структурних зв'язків, так і їх зовнішніх проявів [6, 327]. Необхідність дослідження правового явища у структурно-функціональному зрізі відзначають і інші представники нормативістського підходу у праві, зокрема О. В. Аверін, та Р. Х. Бахтиєв, рецензуючи монографію М. Й. Байтіна «Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков)» [5] та позиціонуючи себе як представники нормативістського розуміння права, критикують автора за недостатнє, на їх думку, застосування методу структурно-функціонального аналізу. Зокрема, вони відзначають: «На жаль, важливий аспект концепції нормативно-

го праворозуміння не знайшов в монографії належного застосування: автор зробив наголос на дослідженні системи права в площині структурного аналізу, тоді як будь-яка система являє собою єдність її структурної та функціональної складової. Оскільки право — це система норм, то і підхід до аналізу системи права вимагає дослідження не тільки її структурних складових, але і тих сил внутрішньої самоорганізації системи, які дозволяють сукупності правових норм стати і бути системою. Тільки через розкриття функціональної домінанти системи права стає можливим з'ясування цілісності системи правових норм» [1, 254].

Ефективність структурно-функціонального методу пізнання структури правового явища підкреслюється пострадянськими, так званими «постнекласичними» теоріями права: комунікативною (А. В. Поляков) та діалогічною (І. Л. Честнов) [22, 8].

Як відзначає А. В. Поляков, право як цілісність завжди є діюче право. Як матерія неможлива без руху, так і право неможливе поза своєю дією. Дія ж права полягає у його системному функціонуванні. Сутність права (ейдос права) виражається у його структурі, що являє собою корелятивний зв'язок повноважень та правообов'язків, конституційованих загально значимою і загальнообов'язковою правовою нормою, який складається у процесі взаємодії між суб'єктами [18, 29].

Акцент на функціональному розумінні структури права робиться І. Л. Честновим. На його думку, постійною складовою у праві є виключно його функція та функції елементів, що входять у його структуру. Право у розумінні І. Л. Честнова є не просто сукупністю структурних елементів, а постійно відкритою і змінною системою, що знаходиться у постійному доповненні і формуванні. Саме в цьому, на його думку, полягає внутрішня, синхронна, діалогічна сутність права [26, 45–52].

У теоретико-правовій та галузевій юридичній літературі досліджуваний нами метод наукового пізнання традиційно називають «методом структурно-функціонального аналізу». Тобто назва даного наукового методу акцентована на такому його структурному елементі, як логічний прийом аналізу. Очевидно, що аналітична діяльність є необхідною, атрибутивною складовою наукової пізнавальної діяльності правових явищ, що мають складну побудову. І справді, фінансово-правова дійсність на момент початку її дослідження постає перед нами у настільки складному сплетінні її складових, аспектів, ознак, що дослідити їх внутрішній зв'язок і єдність можливо лише у процесі аналітичної діяльності. За допомогою аналізу, як вдало відзначив Д. А. Керімов, стає можливим пізнати конкретні правові явища, їх сторони і ознаки не як ті, що індіферентно знаходяться один біля одного, а як єдине, зв'язане ціле. Тобто, розкрити те загальне, що внутрішньо об'єднує багатоманітні прояви конкретної правової дійсності [12, 8].

За допомогою аналізу, структура досліджуваного явища розкладається на власні складові частини, кожна з яких сама по собі є юридичною абстракцією. Знання про ці структурні елементи хоч і є безумовно необхідними, однак, не розкривають головного — конкретного способу об'єднання цих елементів — поєднання протилежних аспектів та тенденцій їх розвитку, в чому, власне,

полягає дослідження природи правового явища. Тому, вважаємо, що обов'язковою складовою структурно-функціонального методу наукового дослідження є, поряд з аналітичною, також і синтетична діяльність.

Завдяки логічному прийому синтезу правове явище не просто розглядається як ціле, у його безпосередній даності. Як вказував Б. М. Кедров, синтез — це насамперед «зв'язування», «з'єднання» складових частин досліджуваного предмету [11, 7]. Саме за допомогою синтезу, поєднуються протилежні тенденції у розвитку правових явищ. Якщо за допомогою юридичного аналізу структуроване правове ціле поділяється на окремі частини, що дозволяє вивчити їх у найбільш «чистому» вигляді, то за допомогою синтезу це ціле відновлюється у єдності всіх його багатоманітних, інколи — суперечливих частин.

Зі сказаного випливає, що аналіз і синтез, як способи пізнання правової дійсності, ефективні тільки у нерозривному взаємозв'язку. Завдяки синтезу, як елементу наукового методу пізнання, складові структури правового явища відтворюються у їх функціональному відношенні, виведеному шляхом аналізу юридичної абстракції.

Висновки. Отже, предмет наукового пізнання — структура певного фінансово-правового явища, спосіб організації системи шляхом функціонального вираження її елементів — зумовлює застосування належного методологічного інструментарію в рамках обраного методу. Такими методологічними інструментами, способами наукового пізнання є пов'язані між собою аналіз, синтез, редукція тощо. Назва досліджуваного нами методу: «метод структурно-функціонального аналізу», що використовується у теоретико-правовій та галузевій юридичній літературі, є не зовсім адекватною його змісту, оскільки поряд із вказівкою на предмет пізнання (структура, внутрішня побудова правового явища та функції елементів цієї структури) міститься вказівка на логічний прийом аналізу — окремий, але не єдиний інструмент у структурі даного методу. Тому, виходячи із логіко-семантичних правил відповідності назви явища його змісту, вважаємо більш відповідною назву даного методу, яка би відображала насамперед предмет наукового пізнання, а саме: «структурно-функціональний метод наукового дослідження».

Література

1. Аверин А. В. Рецензия на монографию Байтина М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / А. В. Аверин, Р. Х. Бахтиев // Правоведение. — 2006. — № 2. — С. 254.
2. Алексеев Н. Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. — С.Пб., 1998.
3. Алексеев С. С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность / С. С. Алексеев. — М., 2001.
4. Алексеев С. С. Общая теория права : курс в 2 т. Т. II / С. С. Алексеев. — М., 1982.
5. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) : монография / М. И. Байтин. — 2-е изд., доп. — М. : ООО ИД «Право и государство», 2005.
6. Венгеров А. Б. Теория государства и права / А. Б. Венгеров. — М. 1999.
7. Григорьев И. Право как ценность: из теоретического наследия Н. Н. Алексеева // Право и государство. — 2005. — № 2.
8. Деревнин А. А. Деление юридических понятий // Академический юридический журнал. — 2004. — № 3.

9. Деревнин А. А. О понятии юридической конструкции // Академический юридический журнал. — 2004. — № 4.
10. Деревнин А. А. Юридические понятия в праве // Академический юридический журнал. — 2003. — № 4.
11. Кедров Б. М. Структурные уровни материальных систем и пути их познания // Структурные уровни биосистем. — М., 1967.
12. Керимов Д. А. Гегелевский метод восхождения от абстрактного к конкретному и процесс познания правовых явлений // Правоведение. — 1971. — № 2.
13. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. — С.Пб., 2003.
14. Малиновский А. А. Определение понятия системы и системного подхода // Системные исследования : ежегодник. — М.: Наука, 1970.
15. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — 4-е изд., доп. — М., 1999.
16. Петрушев В. А. Доктринальное толкование права // Академический юридический журнал. — 2001. — № 2.
17. Поляков А. В. Возможна ли интегральная теория права? // Государство и право на рубеже веков. Проблемы теории и истории. — М., 2001.
18. Поляков А. В. Постклассическое правопонимание и идея коммуникации // Правоведение. — 2006. — № 2.
19. Пономарев Д. Е. Генезис и структура юридических конструкций: подходы к пониманию // Академический юридический журнал. — 2005. — № 2.
20. Пономарев Д. Е. Юридические конструкции: исходная проблематика // Академический юридический журнал. — 2004. — № 3.
21. Спиридонов Л. И. Избранные произведения. Философия и теория права. Социология уголовного права. Криминология / Л. И. Спиридонов. — С.Пб., 2002.
22. Таранченко Е. Ю. Правопонимание в постсоветскую эпоху: обзор основных концепций // Кодекс-Info. — № 7-8.
23. Тарасов Н. Н. Юридические конструкции в праве и научном исследовании (методологические проблемы) // Российский юридический журнал. — 2000. — № 3.
24. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учеб. для вузов / А. Ф. Черданцев. — М., 2000.
25. Черданцев А. Ф. Юридические конструкции и их роль в науке и практике // Правоведение. — 1972. — № 2.
26. Честнов И. Л. Диалогическая онтология права в ситуации постмодерна // Правоведение. — 2001. — № 3.
27. Честнов И. Л. Правопонимание в эпоху постмодерна // Правоведение. — 2002. — № 2.

Анотація

Хохуляк В. В. Поняття в системі науки фінансового права. — Стаття.

У статті досліджуються поняття як первинний і базовий елемент системи науки фінансового права. Запропоновано формулювання понять і категорій науки фінансового права шляхом застосування структурно-функціонального методу дослідження.

Ключові слова: поняття; категорія; юридична конструкція; система науки фінансового права.

Анотация

Хохуляк В. В. Понятия в системе науки финансового права. — Статья.

Исследуются понятия как первичный и базовый элемент системы науки финансового права. Предложено формулирование понятий и категорий науки финансового права путем использования структурно-функционального метода исследования.

Ключевые слова: понятие; категория; юридическая конструкция; система науки финансового права.

Summary

Hohulyak V. V. Concepts in the System of Science of Financial Law. — Article.

Concepts as primary and base element of the system of science of financial law are probed in the article. Formulation of concepts and categories of science of financial law is offered by application structurally functional to the research method.

Keywords: concept; category; legal construction; system of science of financial law.